

17. Lakoff R. Persuasive discourse and ordinary conversation, with examples of advertising / R. Lakoff // Analyzing discourse: text and talk. In Tannen, D. (Ed.) – Washington: Georgetown University Press, 1982. – P. 25-42.
18. Watts R.J. The pragmalinguistic analysis of narrative texts / R.J. Watts. – Tübingen, 1981. – 220 p.

Olena Selivanova

The problem of communicative influence in modern linguistics

The article focuses on debatable problems of theory of communicative influence, which is the speech action of addressant, directed on changing of thought, psychical and emotional states, evaluation, conduct of addressee and the guided having a special purpose communicative setting.

Keywords: communicative influence, communicative co-operation, persuasive discourse, communicative strategy, manipulation.

Світлана Романчук

ВИКОРИСТАННЯ ПАРАЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРОПОВІДІ ЯК ЖАНРИ РЕЛІГІЙНОГО ДИСКУРСУ

У статті проведено дискурсивний опис проповіді як жанру. Розглянуто використання паралінгвістичних засобів у проповіді як дискурсі. З'ясовано, що виразною рисою паралінгвістичного оформлення проповіді є інституційність та обмеження у використанні кінем. Вказано, що найбільшого поширення у проповіді набули такі фонаційні паралінгвістичні засоби, як інтонація, наголос, тон, темп.

Ключові слова: проповідь, дискурсивний аналіз, паралінгвістика.

У сучасній лінгвістиці вивчення проповіді як жанру викликає значний інтерес. Це зумовлено як власне лінгвістичними причинами, так і змінами в суспільстві: процесами духовного відродження, поверненням до церковної спадщини та ораторського мистецтва, втіленого в проповіді як морально-духовному жанрі.

У науці достатньо праць, у яких досліджують мовленнєві жанри (М. М. Бахтін, Ф. С. Бацевич, А. Вежицька та ін.), аналізують мовні явища в прагматичному аспекті (Н. Д. Арутюнова, В. Г. Гак, Ю. М. Лотман, Ч. Морріс і Ч. Пірс, О. О. Селіванова та ін.). Однак на сьогодні мало вивченими є лінгвістичні особливості творів деяких жанрів, зокрема проповіді. У зв'язку з цим виникає потреба в характеристиці проповіді як жанру, що містить лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники, тобто дискурсивному описі.

Ученими було звернуто увагу на те, що окремі фонаційні та кінетичні засоби є не тільки екстралінгвістичними фактами дійсності, а й важливими рушіями комунікації, що детермінують і уможливають використання сконденсованих словесних фраз, здатні заповнювати «недостатній мінімум вербальної структури висловлювання» [5, с. 7].

Паралінгвістика стала об'єктом дослідження багатьох мовознавців: І. М. Горелов, Г. В. Колшанський, Р. К. Потапова, Є. Д. Поливанов, Б. А. Успенський та ін. Проте спроба встановити статус і критерії паралінгвістичних засобів викликала труднощі, зумовлені інтерпарадигматичним характером досліджуваного явища, яке перебуває на межі між лінгвістикою, психологією та фізіологією [1]. У мовознавстві по-різному представлений статус досліджуваних позамовних явищ. Наприклад, Г. В. Колшанський стверджує, що позавербальні комунікативні системи людини є «підпорядковані і вторинні» [6, с. 19]. І. М. Горелов виокремлює паралінгвістичний знак, розглядає його як складову семіотичної системи. На його думку, паралінгвістичний знак є більш обмеженим, ніж знак лінгвістичний, оскільки не здатний представляти «денотати, що є конструктами абстрактного мислення» [5, с. 96].

Незважаючи на важливість проблеми, у науці мало вивчені паралінгвістичні одиниці проповіді. Тому мета статті — прослідкувати роль використання і структуру паралінгвістичних засобів проповіді. Для реалізації поставленої мети вважаємо за потрібне розв'язати такі завдання: з'ясувати сутнісні характеристики релігійного дискурсу, здійснити аналіз дискурсу проповіді та визначити особливості паралінгвістичного оформлення проповіді.

Насамперед наголосимо, що під дискурсом, слідом за Н. Д. Арутюновою, розуміємо зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними чинниками [2, с. 125].

Розглянемо сутнісні характеристики проповіді. По-перше, вона реалізує як усну, так і писемну форми літературної мови, адже перед її виголошенням священник обов'язково готує текст, який, до речі, має певні особливості. Це пов'язано із призначенням проповіді як жанру, який перед собою

ставить мету закликати вірян до примирення з Богом, оскільки, як засвідчує Біблія, після гріхопадіння кожен потребує покаяння. По-друге, мета проповіді — навчити людей жити згідно з принципами християнської моралі, допомогти їм знайти сенс буття та ін.. По-третє, проповідь, на нашу думку, підпорядкована дискурсивному опису, адже саме він дає змогу визначити як інтра-, так і екстралінгвістичні її чинники. Про це також зазначає і С. О. Кот, який здійснив дискурсивний аналіз Різдваної проповіді як морально-духовного жанру словесності [7].

Проповідь є самостійним жанром релігійного дискурсу, оскільки вона поєднує в собі характерні риси, притаманні будь-якому жанру: комунікативна мета, концепція автора, концепція адресата, зміст події, чинник комунікативного минулого, чинник комунікативного майбутнього, мовне втілення. Проповідь – це тематично, композиційно і стилістично завершений різновид усного повідомлення.

Основною ознакою релігійного слова як складової мовного коду релігійної комунікації, як справедливо зауважує Ф.С. Бацевич, є «неконвенціональне розуміння мовного знака, тобто сприйняття слова не як умовного позначення предмета (в широкому сенсі слова), а як його складову або навіть сутність» [3, с. 143]. Неконвенціональне сприйняття слова в християнстві створює атмосферу особливого ставлення до мовлення, спілкування з Богом (молитви). Тому успіх проголошеної священником проповіді ґрунтується на вірі у святість Божого Слова.

Проповідь перебуває і в контексті соціолінгвістичного аналізу дискурсу (текст у ситуації реального спілкування), оскільки вимагає від священника врахування соціальних ролей, які склалися в суспільстві. Важливе місце в цьому аспекті належить церкві – релігійній організації духовенства та вірян, об'єднаних спільністю вірувань і обрядовості. Аналіз релігійного дискурсу дозволяє відкрити нові характеристики мови релігії.

На ґрунті аналізу моделей спілкування в соціолінгвістиці і компонентної структури дискурсу, виокремлено основні компоненти релігійного дискурсу проповіді: 1) учасники; 2) хронотоп; 3) мета; 4) цінності (зокрема ключовий концепт); 5) стратегії; 6) матеріал (тематика); 7) різновиди й жанри; 8) прецедентні (культурогенні) тексти; 9) дискурсивні формули [7, с. 14].

Вважаємо за доцільне звернути увагу на цінності релігійного спілкування загалом, і проповіді зокрема. Вони зводяться до тлумачення цінностей віри: розуміння гріха і доброчесності, виконання Десяти Божих Заповідей, спасіння душі, відчуття свята. Проповідь священника створює атмосферу миру, справедливості, спокою, надії, що так важливо для тих, хто зневірився в житті. Тому закономірною вважаємо специфіку релігійного дискурсу – відкрите ствердження цінностей.

Використання парамовних засобів чітко регламентовано. Аналіз літературних джерел і особисті спостереження дають нам усі підстави стверджувати, що в проповіді використовуються такі паралінгвістичні засоби: фонаційні, мануальні, мімічні, пантомімічні та ситуаційні.

Досить широко репрезентовані фонаційні паралінгвістичні одиниці. Основною вимогою їхнього уживання є виклад проповіді як благородної та сповненої почуттями бесіди. Граматичний і ораторський наголос – два основні різновиди, що їх використовує проповідник. Характерна риса проповіді на рівні фонаційних паралінгвістичних засобів – застосування мотиву модуляції голосу: його рух у межах середніх тонів. Гучність мовлення проповіді визначена акустичними характеристиками храму, у якому вона лунає. Проповідь як різновид публічного виступу виголошують у більш повільному темпі, ніж розмовне мовлення: оптимальний темп мовлення проповіді складає близько 70-80 слів за хвилину.

Принагідно наголосимо на слухній думці С. О. Кота, який, розглядаючи вимоги щодо використання мануальних паралінгвістичних засобів, підкреслює, що тут найголовніше «уникнути крайнощів під час вживання» [8, с. 28].

У кожній проповіді використовують ситуаційні паравербальні засоби комунікації (візуальні, нюхові, тактильні, друковані), у той час, як наявність чи повна відсутність кінем інших видів (крім фонаційних) повністю зумовлена соціальним чинником (досвідом проповідника). Ці категорії структуровані так: *природні* ситуаційні засоби та *штучні*.

У дискурсі проповіді вагоме місце займають візуальні паралінгвістичні засоби. Залежно від напрямку християнської конфесії виокремлюють такі природні засоби: у православ'ї та католицизмі богослужіння може відбуватися не тільки вдень, а й вночі за майже повної відсутності денного світла; у протестантів поодинокі проводять ночі пильнування, але світло вимкнене. До штучних зараховуємо такі засоби: особливості побудови та оздоблення храму, вік, вбрання священнослужителів, а також вік, стать вірян.

Світло в православному храмі є передусім образом небесного, Божого світла. Особливо воно знаменує собою Христа як Світло світу (Ін.8:12), Світло від Світу (Символ віри), Світло істине, яке світить на кожну людину, котра іде у світ (Ін.1:9). Зовнішнє світло ілюмінується всередині храму в дуже обмеженій кількості, лише як образ нематеріального світла. Цим визначений характер

внутрішнього освітлення храму. Світло в православному храмі, на відміну від протестантських Домів молитви, ніколи не призначали для освітлення приміщення в звичайному розумінні.

Кожен ступінь священства (диякон, ієрей та архієрей) має своє вбрання. Богослужбове вбрання духовенства, зокрема в Різдвяну ніч, має білий колір. У церковній символіці білий колір – це символ Божого світла, яке переливається усіма барвами веселки, що ніби містить їх у собі.

Загальне символічне значення церковних риз – це вираження через видимий матеріальний образ духовного взірця праведності та чистоти, до якого мають наблизитися душі вірян для участі у вічній радості об'єднання Христа з церквою.

У протестантських храмах пастор не носить такого яскравого й багатого вбрання, як в ортодоксальному християнстві. Однак часто на богослужіннях віруючі виконують театралізовані дієства, сюжети яких беруть з Біблії. «Герої» сценок своїм одягом відтворюють ту чи ту добу, настрій і передчуття чогось незвіданого. Принагідно зауважимо, що для вірян (мирян, пастви) усіх христинських деномінацій існують певні обмеження в одязі.

У храмах протиставлено місця, де повинні перебувати священнослужителі та парафіяни. Зокрема, у православному храмі ритмічно організовані дії, що супроводжують мову як пастиря, так і пастви, одяг, аксесуари, ритуальні дії, частини храму та ін. Під час читання проповіді священник перебуває на амвоні, обличчям до парафіян; миряни біля амвону. Віруючі ж протестанських конфесій сидять у залі Домів молитови та уважно сприймають повчання пастора, разом із ним читають Біблію, слідкують за його жестами та мімікою. Проповідник Божого Слова повинен стежити за доречним використанням мімічних паравербальних засобів, адже вони посилюють емотивне сприймання почутої вербальної інформації.

Вважаємо за доречне відобразити органічний зв'язок проповіді з паралінгвальною і поведінковою комунікацією. Про це зазначає Ф.С. Бацевич: «Релігійне слово зароджувалося як вербальна складова ритуалу і тому природно, що воно зберігає цю близькість» [2, с. 144]. Це реалізовано в поклонах, піднятті очей і рук до неба, певних поставах тіла тих, хто молиться, особливі жести благословення. У деяких християнських обрядах використовують такі паралінгвістичні одиниці, як хресне знамення, омовіння рук або ніг, ритуальне цілування рук, кадіння.

Отже, під час проповіді реалізовано такі паралінгвістичні риси, як чітка інституційність, обмеження у сфері вживання кінем. Найбільшого поширення в проповіді набули фонаційні паралінгвістичні засоби: інтонація, наголос, тон, темп. На нашу думку, розгляд цієї наукової проблеми варто продовжити в контексті вивчення психолінгвістичних параметрів використання паралінгвістичних засобів у проповіді, оскільки проповідь як жанр релігійного дискурсу спрямована на формування внутрішнього світу людини, а також зміну її світоглядних позицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуазизов А. А. О статусе и критериях установления паралингвистических средств / А. А. Абдуазизов // Филологические науки. – 1980. – №6. – С. 66–71.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Наука, 1990. – С. 538.
3. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: [підручник] / – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
4. Біблія: книги Священного Письма Старого та Нового Заповіту/ пер. проф. І. Огієнка. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1170 с.
5. Горелов И. М. Паралингвистика: прикладной и концептуальный аспекты / И. М. Горелов // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М.: Наука, 1977. – С. 96–114.
6. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Г. В. Колшанский. – М.: Наука, 1974. – 80 с.
7. Кот С. А. Дискурсивний аналіз проповіді як морально-духовного жанру словесності (на матеріалі православної Різдвяної проповіді): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / С. А. Кот. – К., 2006. – 20 с.
8. Кот С. А. Проповедь как дискурс (паралингвистическое оформление) / С. А. Кот // Язык и культура. Серия «Филология». – К.: Издательский Дом Дмитрия Бураго, 2002. – Вып. 5. – Т. 1. Философия языка и культуры. – С. 161–168.

Svitlana Romanchuk

Using paralinguistic means in the sermon as a genre of the religious discourse

The article considers discursive description of sermon as a genre. The paralinguistic means used in the sermon as a discourse are regarded. The expressive feature of paralinguistic registration of sermon is proved to be institution and limitation in the use of kynems. It is indicated that most frequent in a sermon are such background paralinguistic features, as intonation, accent, tone,